

Handledning här som handledning där, eller...?

Den Nationella Forskarskolan i Pedagogiskt
Arbete ur ett handledarperspektiv

Mona Holmqvist och Torgny Ottosson, Högskolan Kristianstad

Nationella forskarskolan i Pedagogiskt arbete är en arena för lärande och forskning som skapats genom insatser från såväl enskilda individer vid olika lärosäten som riksdag och regering. Denna satsning syftar både till att forskning ska nå nya grupper studenter (utanför de stora universiteten) och till att vara ett stöd på de mindre lärosätenas, som inte själva har rättigheter att utfärda doktorsexamen, väg mot att etablera egna akademiska miljöer. Forskarskolan och dess upplägg har vissa särdrag, och man kan fråga sig om detta innebär någon skillnad för oss handledare i jämförelse med andra forskarutbildningar. Handledning här som handledning där, eller? Förutom en del allmänna reflektioner är detta en fråga vi, från våra personliga utgångspunkter, funderat kring.

De doktorander som är antagna till forskarskolan i Pedagogiskt arbete har lärarexamen och har tjänstgjort minst två år i någon skolform. Tillsammans har de en gemensam bakgrund som inte är helt gängse i andra forskarutbildningar. En annan sak de har gemensamt är att de är bland de första i vårt land att avlägga doktorsexamen i ämnet Pedagogiskt arbete.

Forskarskolans handledare har inte samma gemensamma bakgrund, utan kännetecknas tvärtom av en ovanligt bred heterogenitet. Eftersom Pedagogiskt arbete är ett tvärvetenskapligt ämne finns det handledare med olika ämnesdisciplinära bakgrunder, handledare från olika lärosäten med sina specifika rutiner och kulturer som kännetecknar just deras forskarutbildning och handledare som inte själva har någon sådan kultur med sig förutom den de upplevt själva som doktorander. Med sig bär därför hela handledarkollektivet olika idéer, bilder av hur just denna forskarskola ska utvecklas och vilka implicita och explicita regler som ska känneteckna dess miljö. Man kan påstå att detta i viss mån liknar ett nybyggarläger, där personer som utan denna forskarskola inte självklart hade kommit i kontakt med varandra ska skapa något nytt utifrån sina egna blandade erfarenheter.

Man kan möjligen befara att det som kan hända i en sådan situation, där gränser och konturer ännu inte blivit utmejslade och skarpa, är att det riskerar att bli en viss oreda, med resultat att förvirringen går ut över doktorandernas studier. Men så har situationen inte utvecklats inom den nationella forskarskolan i Pedagogiskt arbete. Istället har ett slags stor kunskapsbank formerats, där personer delar sin erfarenhet och kunskap med varandra på ett prestigelöst sätt. I handledargruppen finns forskningsinriktningar som skiljer sig kraftigt från varandra, men i arbetet med forskarskolans doktorander har en tillåtande atmosfär uppstått. Att rekrytera kompetenta handledare till doktoranderna har inte varit något större problem, snarare tvärtom. Måhända är det forskares inbyggda nyfikenhet som sporrar till engagemang i områden som inte är utforskade, måhända är det ett gemensamt stort intresse för lärares yrkesutövning som ligger bakom.

Pedagogiskt arbete är vidare ett område under uppbyggnad, där det säkert inte känns lika angeläget att försvara redan uppbyggda positioner inom ett definierat ämnesområde. Alla är lika upptagna med frågan *Vad är Pedagogiskt arbete?* och några vedertagna antaganden om vilka svar som är möjliga att positionera sig bakom finns knappast ännu. Doktoranderna blir därmed inte bara en enskild handledares ansvar, eller snarare två enskilda handledare eftersom alla doktorander har såväl huvudhandledare som biträdande handledare. Vi måste som kollektiv reflektera över vad det är för arbeten doktoranderna gör och hur dessa kan anses rymmas inom ämnet Pedagogiskt arbete. Även om vi inledningsvis kunde konstatera att det synbart tycks vara så att doktoranderna är de som har mest gemensamt kan man vid närmare eftertanke konstatera att även handledargruppen har saker gemensamma, saker som man kanske inte i samma utsträckning delar i en mer traditionellt uppbyggd forskarskola inom ett traditionellt akademiskt ämne. Det gemensamma intresset för att studera läraryrkets betingelser, att skapa något nytt och att samarbeta över ämnesgränser stimulerar flexibilitet och tillåtande av olik tänkande. Hög grad av flexibilitet kan dock inledningsvis upplevas som frustrerande för osäkra doktorander, eftersom man då som mest eftersöker rutiner och fasta strukturer att hålla sig i för att bättre förstå vad forskarutbildning egentligen är.

Handledning i en forskarutbildningsmiljö utan traditioner

Våra egna erfarenheter av forskarhandledning är olika. Den ene av oss har ganska omfattande erfarenhet av handledning och forskarutbildning vid ett lärosäte med lång akademisk tradition och även av administrativa uppgifter inom forskarutbildningen. Den andre av oss har ingen tidigare erfarenhet, utöver att själv ha blivit handledd som doktorand. Vi arbetar emellertid båda numera vid Högskolan Kristianstad, som får betecknas som ett litet lärosäte och som inte har egen forskarutbildning. Det finns således ingen tyngre tradition av seminarieverksamhet

eller forskarutbildningskurser, det finns ingen färdig organisation för finansiering eller anställning utan allt måste skapas inledningsvis.

En första fråga som man måste konfronteras med när doktorander introduceras vid ett lärosäte utan forskarutbildningstradition är hur dessa kommer att bemötas och förstås av kollegerna. Ses forskning som en onödig och dyr utgift, eller ses den som en tillgång för lärosätet? Formellt är det givetvis endast det senaste som råder, men förmodligen vet alla att det informellt kan vara helt andra tankesätt som styr. ”Lektorer är adjunkter med två månaders lägre tjänstgöring” är uttalanden som man kan höra i vissa kretsar. Att det finns doktorander vid lärosätet inskrivna vid andra universitet, som tidigare inte varit något annat än adjunkter och kolleger, men som fått möjlighet till forskarutbildning, kan bemötas på ett annat sätt. De har så att säga intjänat sin rätt till dessa resurser, vilket är annorlunda jämfört med dem som kommer till lärosätet enbart som doktorander. Denna situation infinner sig inte i lärandemiljöer där doktorander alltid ingått i ett naturligt sammanhang.Handledningen handlar därför inte enbart om forskarstudierna som sådana, utan om ett större sammanhang där doktoranderna måste stödjas även i arbetet att bli accepterade i en miljö där de är pionjärer. Kombinationen av att vara osäker inför vad forskarutbildningen ska innebära, sin egen roll på arbetsplatsen och handledare som i vissa fall är nya inom området kan utgöra press på doktoranden. Självfallet kan detta vara problematiskt även vid mer traditionstyngda lärosäten, men risken torde där vara mindre.

Att ha en och samma handledare under hela forskarutbildningstiden är det normala, och kan förvisso fungera som en källa till trygghet för doktoranden. Vår erfarenhet är emellertid att doktorandernas arbeten, i Pedagogiskt arbete likaväl som i exempelvis Pedagogik, inte sällan ändrar karaktär under utbildningstiden, vilket innebär att kraven på handledarkompetens kan vara svåra att definiera inledningsvis. I de fall doktoranden under resans gång har vinklat om sitt arbete på ett sådant sätt att en annan handledarkompetens vore önskvärd ser vi det som naturligt att byta en eller båda handledarna. Flexibilitet och möjlighet att byta handledare har varit uttalade inom forskarskolan i Pedagogiskt arbete. Arrangemanget med två handledare upplever vi som mycket positivt. Kombinationen av att vi har olika erfarenhet av handledning och att vi är en man och en kvinna kan ha bidragit till detta. Vi upplever att det utgör en trygghet för doktoranden att ha två personer att vända sig till, och om en av oss en tid har högre arbetsbelastning än vanligt kan förhoppningsvis den andre ha mera tid för doktoranden under denna period.

Studenter inom grundutbildningarna i Kristianstad brukar ofta framhålla tillgängligheten till lärarna som en mycket positiv egenskap hos vår högskola. Tillgänglighet för doktoranderna ser vi som lika betydelsefull. Vi ser helst att doktoranderna vistas mycket på arbetsplatsen, eftersom det är genom kontakt med

kolleger som de kan visa vem de är, vad de gör och vad de tillför till arbetsmiljön. Men vi ser även vår egen tillgänglighet som väsentlig för doktorandens utveckling. Om något verkar obegripligt, om de har frågor rörande sin avhandling eller det bemötande de får på arbetsplatsen kan det vara avlastande att bara få dela med sig till handledaren som förhoppningsvis kan göra det för doktoranden ovanliga eller dramatiska till något vanligt och odramatiskt i de fall det faktiskt förhåller sig så. Givetvis ska inte handledarna ta på sig en terapeutisk roll, men vi kan ta på oss rollen att söka tydliggöra vad det innebär att vara pionjär på en arbetsplats, vad det är som påverkar doktoranden på grund av detta och tydliggöra att det inte personligen rör doktoranden. Det tycker vi att vi har skyldighet att göra, eftersom vi är medverkande i arbetet med att föra in forskarutbildningen på vårt lärosäte.

Biträdande handledarskap – en form av handledarutbildning

Samarbetet mellan erfarna och oerfarna handledare kan vara särskilt betydelsefullt för den oerfarne (därmed på intet sätt sagt att det inte skulle vara till nytta för den mer erfarne!). Som ny handledare har du oftast inte uppnått den akademiska nivå eller ålder som gör att du mer eller mindre automatiskt ses som en auktoritet som handledare. Inledningen på din karriär som handledare kan därför erbjuda vissa problem om du är alldeles ensam, med ifrågasättande doktorander och en egen osäkerhet om det du framfört för doktoranden verkligen var det bästa för henne eller honom just då. Par-handledning kan självklart vara problematisk om relationen mellan de olika handledarna inte fungerar, och kanske även om doktoranden upplever att relationen är så samstämd att handledarna alltid framför samma synpunkter. En bra relation mellan handledare tycker vi kännetecknas av en ömsesidig förståelse där vi kan samtala om saker som vi anser vara problematiska eller vi är osäkra på i doktorandens arbete innan vi sammanträffar med densamme, och om en öppenhet där vi informerar varandra om hur vi agerat när vi haft diskussioner angående avhandlingsarbetet med doktoranden enskilt.

I kontakt med de första egna doktoranderna är det i regel endast den handledning man själv erhöll som doktorand man kan falla tillbaka på för att få en modell för hur denna kan te sig.Handledning på grundutbildningsnivå, som är mer troligt att man har erfarenheter av, är annorlunda till sin karaktär, gäller en mer begränsad tid och försiggår inom ett mer begränsat område än det vidare fält som doktorander befinner sig i under de år de genomför sin forskarutbildning. Oftast finns inom grundutbildningen flera studenter som följer samma studiegång och ett antal handledare som är i samma fas som man själv. Att handleda doktorander är i det avseendet ett mer isolerat arbete och möjligheterna att se andra utföra sitt arbete är begränsade. Att få starta sin handledarkarriär som biträdande handledare kan underlätta utveckling av de färdigheter och den beredskap som krävs. Genom att se hur en annan person hanterar problem som dyker upp och tillsammans

reflektera över vad som egentligen hände och varför, är en lärosituation som inte erbjuds om man är ensam handledare och måste förlita sig till att lära av sin egen erfarenhet. I handledningssituationen kan dessutom en annan person reflektera över hur du som ny handledare agerar, med möjlighet att diskutera detta och eventuellt föreslå andra möjligheter att lösa liknande situationer i framtiden.

Inte minst då det uppstår konflikter är det en styrka att kunna diskutera dessa med en annan person, som själv kan dela med sig av sina erfarenheter och uppmuntra till att fortsätta arbetet eller konstatera att du gjort allt som fanns att göra och därför bör avsluta dina handledarinsatser. Att komma fram till slutsatsen att du inte är den handledare som just den doktoranden behöver måste inte alls vara ett misslyckande. Olika doktoranders olika behov kräver olika typer av handledningsinsatser, och vi kan inte vara specialister inom alla fält eller fungera optimalt tillsammans med alla personer. Just att kunna våga släppa taget utan att känna sig som en förlorare är därför viktigt. I värsta fall kan sådana händelser, speciellt om de inträffar tidigt i handledarkarriären, annars resultera i att man avsäger sig framtida handledaruppdrag.

Mötesplatser för handledning

Inledningsvis konstaterade vi att det inom handledargruppen i nationella forskarskolan finns en atmosfär som tillåter att forskare inom skilda discipliner och fält samarbetar och delar med sig av erfarenhet och kunskap. Eftersom detta inte är någon självklarhet kan det finnas anledning att något reflektera över vad som bidragit till denna goda atmosfär.

En faktor torde vara att det inledningsvis varit en liten grupp forskare som samarbetat för att få forskarskolan till stånd, varefter den successivt utökats i takt med att doktorander anslutit. Men som en högst betydelsefull faktor ser vi de internat som förekommer inom forskarskolan. Vid dessa är det uttalat att varje doktorands handledare ska medverka i så stor utsträckning som möjligt, och åtminstone en representant för varje medverkande lärosäte ska finnas med på varje internat. Internatens utformning innebär att vi växelvis befinner oss vid ett av forskarskolans lärosäten (hittills under vårterminerna) och vid ett lärosäte utomlands för att utveckla internationella kontakter (hittills på hösten). De handledare som medverkar i internaten har ansvar för föreläsningar och seminarier för doktoranderna. Seminarieverksamheten innebär att en handledare leder en grupp doktorander (3-6 stycken) som lägger fram sina texter i seminarieform. Någon av dessa doktorander kan vara din egen, men majoriteten är det inte. Som handledare får du därmed en annan bild av vad doktoranderna sammantaget producerar, kvaliteten i deras arbete och så vidare. De får i sin tur höra synpunkter från andra än sin egen handledare och deltar i en grupp som har till uppgift att granska deras arbete. Detta utgör ett stöd för alla handledare, och vid varje inter-

nat har handledarna dessutom en träff där samtliga doktoranders arbeten stäms av och diskuteras. Att vara på samma plats under en veckas tid och gemensamt arbeta med samtliga doktorander innebär att det finns åtskilliga mötesplatser för handledning. Eftersom vi även har seminarier av metodisk karaktär, där doktoranderna dels i förväg framför önskemål om vilka områden de vill diskutera och därefter väljer vilken grupp de ska ingå i, skapas kontakt mellan doktorander och handledare i gruppen på ett naturligt sätt. Dessa kontakter leder inte sällan till att om doktorander har en fråga inom fält som de vet att deras handledare inte är specialiserade inom kan de ta kontakt med någon annan forskare i forskarskolan som de vet har sådan kunskap. Ytterligare en mötesplats finns i de enskilda samtal som varje doktorand under internaten kan anteckna sig för med såväl sina egna handledare som andra forskare som deltar i internatet.

Så vad är svaret?

Vi ställde oss inledningsvis frågan om det är någon skillnad att handleda inom forskarskolan i Pedagogiskt arbete gentemot andra miljöer för forskarutbildning. Varje miljö har sina särdrag och vi kan nog konstatera att forskarskolan är speciell på sitt sätt, med sina villkor och egenheter, men det är varje annan miljö också. Grunduppgiften är dock alltid densamma – att på bästa sätt stödja doktoranden i arbetet mot en framgångsrikt fullförd forskarutbildning och den hägrande doktorexamen. Så svaret på frågan är väl att handledning här är som handledning där; mycket är gemensamt, men en del är speciellt.

Att handleda doktorander som har sin dagliga verksamhet hos oss, men som ingår i forskarutbildningsmiljöer vid andra lärosäten är för oss, som högskola utan egen forskarutbildning, inget nytt. Att hantera dubbla tillhörigheter, både för handledare och doktorander, med de problem detta kan innebära har vi alltså redan erfarenhet av.

Vad vi möjligen trodde skulle bli problematiskt inledningsvis på grund av den geografiska spridningen, att skapa en kollektiv anda av tillhörighet mellan handledare och doktorander, har snarast utvecklats bättre än i många fall där forskarutbildningen är mer lokalt sammanhållen. Handledningen har stora inslag av samarbete, och den administrativa ledningen för forskarskolan gör de sammankopplingar som krävs i olika situationer.

Man ser med glädje fram mot att återse den samlade gruppen doktorander vid de återkommande internaten. Mellan dessa träffar kan det givetvis finnas doktorander som känner att de ”hängar i luften” och inte har lika självklara tillhörigheter, på grund av att de är de enda doktoranderna i forskarskolan på sitt lärosäte. För oss har det varit viktigt att försöka få våra doktorander delaktiga även i andra gemenskaper, men det är inte alltid självklart var sådana finns eller skulle kunna etableras.

Det dröjer inte så länge innan de färdiga avhandlingarna från forskarskolans doktorander börjar komma och vi ser med spänning och förväntan fram mot att se resultaten av dessa års arbete. Samtidigt hoppas vi det ska bli möjligt att också anta en ny grupp forskarstuderande. Det vore beklagligt, inte minst för oss som litet lärosäte utan egen forskarutbildning, om inte de erfarenheter som hittills vunnits skulle kunna utnyttjas i en fortsatt verksamhet.